

σμος να προκαλέσει γεγονότα, δια τῶν ὁποίων ἀνετράπησαν τὰ κοινωνικά ἐρείσματα τῆς ζωῆς, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ μείνη ἔκθετος εἰς τὴν φορὰν τῶν ἱστορικῶν ρευμάτων. Ἡ πνευματικὴ ὁμως ἀναχώρησις τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῶν πραγματικῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς του χάριν τῆς ἐσωτερικῆς του ἀσφαλείας εἰς ἓνα ὑπερβατικὸν κόσμον, ἐβοήθησε τὴν μεταπροσανατολιζομένην πραγματικότητα νὰ ἐξελιχθῆ χωρίς γλωσσικὸν ἔλεγχον, νὰ προσλάβῃ δηλαδή ἐκ νέου δαιμονικὸν χαρακτῆρα. Ἐνῶ ἦτο σύμβολον διὰ τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν ἀντικειμενικότητα, ὁ «κόσμος» μετεβλήθη τότε εἰς ἐνδιαίτημα πονηρῶν ἐξουσιῶν παρὰ τὴν προσπάθειαν τοῦ Ἀριστοτέλους νὰ προσγειώσῃ τὴν σκέψιν εἰς τὰ συγκεκριμένα φαινόμενα τῆς ὑπάρξεως, διὰ νὰ γνωρίσῃ ὁ ἄνθρωπος, τί ἀκριβῶς τὸν ἀπασχολεῖ καὶ τί θὰ ἔπρεπε νὰ τὸν ἐνδιαφέρῃ, προκειμένου νὰ ζήσῃ, «ἢ ἄνθρωπός ἐστιν»¹.

3. Ἡ ἐποχὴ μας εὐρίσκεται περίπου εἰς τὴν ἰδίαν κατάστασιν. Ὁ τεχνικὸς μετασχηματισμὸς τῆς πραγματικότητος καταργεῖ τὰ παραδοσιακά της μέτρα καὶ ἀντιστρατεύεται ἢ διαψεύδει, ὅ,τι ἐθεωρήθη ἄλλοτε ὡς κοινωνικὴ ἀρετὴ ἢ ἐμπειρικὴ βεβαιότης. Τὸ νέον εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν δὲν εἶναι ἀπλῶς ἡ ἀλλαγὴ, ἢ ἐπικράτησις μιᾶς νέας καταστάσεως, ἀλλ' ἡ τοποθέτησις τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς κατηγορίας τοῦ «νεωτερισμοῦ» καὶ ἡ ἀπόρριψις ἐπομένως τῶν «στατικῶν» ἀξιῶν ἕνεκα τοῦ εἰδικοῦ των περιεχομένου καὶ διότι χαρακτηρίζονται ὑπὸ τοῦ αἰτήματος τῆς μονιμότητος. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει τὸν καιρὸν νὰ συνάψῃ δεσμοὺς πρὸς τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα τὸν αἰφνιδιάζουν καὶ τὸν ἐγκα-

1. Ἠθικῶν Νικομαχείων Κ' 8 (p. 1178 b 5)

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

ταλείπουν άπροσδοκήτως. Δέν συλλαμβάνει κατά συνέπειαν, ὅ,τι πράγματι τὰ χαρακτηρίζει, ἀλλ' ἀρκεῖται εἰς τὴν ἐμφάνισιν καὶ προσαρμόζεται εἰς τὴν ἀπαίτησίν των, ἀκριβῶς ὅπως εἶχε συμβῆ, προτοῦ τὰ δεσμεύσῃ πνευματικῶς. Ὅσοι διὰ τὸν λόγον αὐτὸν γνωρίζουν τὴν ὀνομασίαν ἑνὸς τεχνικοῦ ἀντικειμένου, δέν ὀρίζουν ἀπαραιτήτως τὴν ἐκφρασίαν του, οὕτως ὥστε ἡ ἐποχὴ μας νὰ μὴ συνδέῃ ὅπωςδήποτε τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν ἀντικειμενικὴν μορφήν τοῦ κόσμου καὶ νὰ μὴ δημιουργῆ τὴν ἐμπειρικὴν βάσιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ σταθῇ ὁ ἄνθρωπος, διὰ νὰ προσανατολίσῃ τὴν ὕπαρξίν του.

Ἡ πραγματικότης καὶ ἡ ἀντίληψίς της κινδυνεύουν νὰ ἐμφανισθοῦν σήμερον ὡς δύο διάφορα γεγονότα — τὸ φαινόμενον καὶ τὰ ὀνόματά των ὡς δύο ἄσχετα δεδομένα, τὰ ὁποῖα ὀδηγοῦν τὸν ἄνθρωπον πρὸς δύο κατευθύνσεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη τοῦ ἐπιτρέπει νὰ αἰσθάνεται, ὅ,τι συντελεῖται γύρω του (χωρὶς νὰ ὑποπτεύῃ τὸν λόγον ἢ νὰ προβλέπῃ τὰ μέλλοντα) καὶ ἡ δευτέρα νὰ παρουσιάσῃ, ὅ,τι γίνεται ἢ ἔπρεπε νὰ γίνῃ (χωρὶς νὰ συμβαίνῃ πράγματι, ὅ,τι νομίζει ἢ θὰ ἤθελε νὰ συμβῆ). Πολλοὶ ἐξ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἀντιλαμβάνονται τὴν πνευματικὴν των ἐξουδετέρωσιν ἐντὸς ἑνὸς κόσμου, τοῦ ὁποίου δέν ἐννοοῦν τὴν λειτουργίαν, ἀνακουφίζονται διὰ τοῦ ἐκθειασμοῦ τῶν θεσμῶν, οἱ ὁποῖοι ἔπαυσαν νὰ ἰσχύουν. Ἐλπίζουν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ὅτι διὰ τῆς πνευματικῆς των ἀκίνητοποίησεως εἰς τὰ ἰδρύματα τοῦ παρελθόντος, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ σωθοῦν — αὐτοὶ τοῦλάχιστον — ἐκ τῆς δίνης, εἰς τὴν ὁποίαν περιέπεσεν ἡ ἱστορία. Ἄλλοι πιστεύουν, ὅτι ὁ λόγος, ὅταν δέν καταδικάζῃ, ὅ,τι ἐπικρατεῖ, ἔχει ὡς ἀποστολὴν νὰ συγκινήσῃ τοὺς δοκιμαζομένους διὰ τῶν ἀθίκτων ἀκόμη λέξεων ἢ τῶν συν-

Σ. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ειρμῶν, τοὺς ὁποίους θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προκαλέσῃ ἡ τῆς ὀδύνης, τὴν ὁποίαν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκφράσῃ. Ὁρισμένοι ἐξ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὴν λογοτεχνικὴν αὐτὴν δύναμιν, προηγουῖνται εἰς τὴν ἀποστροφὴν τῆς προσοχῆς ἐκ τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα βασικῶς ἀπασχολοῦν τὴν ζωὴν. Διὰ τῆς κατακρατήσεως τοῦ ἐνδιαφέροντος εἰς τὸν ἀνεπίκαιρον κόσμον πρωταγωνιστοῦν ὡς ἐκ τούτου εἰς τὴν παθητικὴν ἀντιμετώπισιν τῶν γεγονότων, εἰς τὴν δαιμονοποίησιν δηλαδή τῆς πραγματικότητος, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξαρτᾶται βιολογικῶς καὶ πνευματικῶς ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος.

Ὑπάρχουν ἐπίσης κράτη, ὅπως ἡ Ἑλλὰς καὶ τὸ Βέλγιον, εἰς τὰ ὁποῖα τὸ γλωσσικὸν πρόβλημα καλύπτεται ὑπὸ τοῦ θορύβου τῆς ἀντιδικίας δύο ἐθνικῶν παραδόσεων. Εἰς τοὺς τόπους αὐτοὺς δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωση, ὅτι τὰ πάντα θὰ διορθωθοῦν καὶ ἡ ζωὴ θὰ κερδίσῃ τὴν ἀπαιτουμένην σοβαρότητα καὶ ἀξίαν, ἐὰν ἡ μία ὁμὰς ἐξουδετερώσῃ τὴν ἄλλην ἢ ὅταν ὁ χρόνος δημιουργήσῃ τὴν σύνθεσιν. Καθ' ἣν στιγμὴν λοιπὸν ἡ πραγματικότης ἀπαρτίζεται συνεχῶς ὑπὸ νέων φαινομένων ἀγνώστου συμπεριφορᾶς καὶ ταυτοχρόνως ἡ ψυχικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου γίνεται ἀντικείμενον ἐπισταμένης σπουδῆς, ὥστε νὰ ἐντοπίζωνται τὰ κίνητρα τῶν ἐνεργειῶν του, διὰ τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος δὲν ἔχει συνήθως ἰδέαν, ὑπάρχουν λαοί, τοὺς ὁποίους προβληματίζει γλωσσικῶς ἡ ἐπιφάνεια τοῦ λόγου, ὁ ὁποῖος χάνει τὴν ἀντιστοιχίαν του πρὸς τὰ πράγματα. Ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἀναπτυσσομένου τεχνικοῦ πνεύματος πιστεύεται διὰ τοῦτο ἐντὸς τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν χώρων, ὅτι τὸ πρόβλημα θὰ λυθῇ, ἐὰν ληφθοῦν τὰ κατάλληλα μέτρα, χωρὶς νὰ ἐνοχληθοῦν πνευματικῶς οἱ ἐνδιαφερόμενοι. Συμβαίνει κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ προγράμματα νὰ εὐρί-

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

σκωνται μεταξύ των εἰς ἀνοικτὸν πόλεμον ἢ νὰ ἰσχύουν παραλλήλως, χωρὶς νὰ διευθετῆται ἡ ἀτασθαλία, διὰ τὴν ὁποίαν θεωροῦνται συνήθως ἔνοχοι, ὅσοι δὲν τὰ ἐφαρμόζουν ἐπακριβῶς. Πολλοὶ ἐκ τῶν θεατῶν τῆς διαμάχης εὐρίσκουν ἐνδιαφέρον εἰς τὴν σύγκρισιν τῶν ἀντιπάλων, τὸν καταλογισμὸν τῶν σφαλμάτων ἢ τῶν σημείων ὑπεροχῆς, καθ' ὃν χρόνον βαδίζουν ἀπὸ κοινοῦ ἓνα γλωσσικὸν δρόμον, τὸν ὁποῖον δὲν σηματοδοτεῖ οὔτε ἡ μία οὔτε ἡ ἄλλη συντεχνία καὶ πολὺ ὀλιγώτερον διακρίνουν οἱ ἴδιοι. Ἡ κατάστασις αὕτη ἔχει βεβαίως ἐκτὸς τοῦ αἰσθητικοῦ τῆς ἐνδιαφέροντος καὶ ἄλλην σημασίαν. Ὡς ἀγωνιστικὴ κίνησις ὑποστηρίζει, ὅσους ἔχασαν τὴν πνευματικὴν των ἀσφάλειαν ἢ χαρακτηρίζει μίαν πολιτικὴν τοποθέτησιν ὡς συνάρτησιν ἰδεολογικῶν ἀπαιτήσεων εἴτε ἰδιωτικῶν σκοπιμοτήτων καὶ συμφερόντων. Τὸ πρόβλημα διὰ τὸν λόγον αὐτὸν θὰ παρέμενε καὶ μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης παρατάξεως ἢ τὸν συμβιβασμὸν των, ὅπως δὲν ἐπρόκειτο π.χ. νὰ λυθῆ τὸ θέμα τῆς θρησκευτικῆς στάσεως εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον μετὰ τὴν ἔνωσιν τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Ἐὰν ὅμως τὴν ἐποχὴν τῶν ἱστορικῶν ἀνακατατάξεων ὑπάρχη μία ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη, ἔγκειται εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς συντελουμένης μεταβολῆς εἰς τὴν γνῶσιν καὶ τὴν πράξιν. Ἐὰν ἡ ἀλλαγὴ προχωρῆ, χωρὶς νὰ προβληματίζη τὴν συνείδησιν, ὁ ἄνθρωπος θὰ διασπασθῆ ἔσωτερικῶς, ἐφ' ὅσον θὰ τοποθετηθῆ ἐμπράκτως εἰς τὴν ἐπερχομένην καὶ πνευματικῶς εἰς τὴν ἀπερχομένην ἐποχὴν. Ὑπὸ τοὺς ὅρους αὐτοὺς οὔτε ἡ παλαιὰ ἐμπειρία θὰ ἐπιλύσῃ ἐπίκαιρα προβλήματα οὔτε ἡ νέα κατάστασις θὰ τεθῆ, ὅπου χρειάζεται, ὑπὸ ἔλεγχον. Ἡ διερεύνησις τῶν συγχρόνων γεγονότων ὄχι μόνον δὲν ἀποτελεῖ ὡς

Σ. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ἐκ τούτου ἀσυνέπειαν ἔναντι τοῦ πνεύματος τῆς παραδόσεως, ἀλλ' εἶναι ἡ μόνη δυνατότης νὰ σωθῆ ἔκ τοῦ παρελθόντος, ὅ,τι ἔχει ζωτικὴν σημασίαν καὶ νὰ ἐξουδετερωθῆ ἔκ τοῦ μέλλοντος, ὅ,τι καταστρατηγεῖ τὴν ζωὴν. Τὸ ἐγχείρημα βεβαίως προϋποθέτει μίαν ἰκανότητα κριτικῆς προσαρμογῆς εἰς ὅ,τι μεταβάλλεται, πρὸ πάντων ὅμως τὴν ἀπόφασιν τῆς ἀντιμετωπίσεως τοῦ κόσμου εἰς τὴν πραγματικὴν του διάστασιν, ἔστω καὶ ἂν ἔπρεπε διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ αἰτήματος νὰ ἐγκαταλειφθῆ, ὅ,τι καθιέρωσεν ἄλλοτε ἡ ἀνάγκη. Ἐκεῖνος διὰ τὸν λόγον αὐτὸν θὰ συμφιλιώσῃ τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὴν ὑπαρξίν του, ὁ ὁποῖος δὲν θὰ ἐδίσταζε «τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος» νὰ θυσιάσῃ τὴν προσωπικὴν του περιωπὴν, ἐφ' ὅσον θὰ ἔκρινεν ὡς ἄξιον μελέτης, ὅ,τι δὲν ἀντελήφθη ἀκόμη τὸ δημόσιον αἶσθημα.

4. Ὅσοι ὅμως ἀναλάβουν εἰς τὴν ἐποχὴν μας τὴν εὐθύνην νὰ στηρίξουν τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖ ἀκριβῶς, ὅπου παραπαίει, θὰ διαπιστώσουν, ὅτι δὲν βασίζεται εἰς τὴν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν του δυνατότητα, ἀλλ' εἰς αὐτοδύναμα ἔργα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι αὐτὴν τὴν φορὰν ἀπλῶς προεκτάσεις τῶν ἀτομικῶν του δυνάμεων, ἀλλ' ὑποκατάστατα τῆς ἐνεργητικῆς του στάσεως εἰς τὸν κόσμον καὶ συγχρόνως προϋποθέσεις διὰ τὴν θέλησιν, τὴν σκέψιν καὶ τὴν συμπεριφορὰν του. Πραγματικὴν σημασίαν διὰ τὴν ζωὴν του δὲν ἔχουν ἐξ ἄλλου μόνον οἱ γείτονες ἢ ὅσοι συνδέονται μαζί του διὰ τῆς κατοχῆς τοῦ ἐδάφους, ἀλλ' ἀναλόγως τῆς περιπτώσεως ὅσοι τοποθετοῦνται εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν σχέσεών του πρὸς τὰ γεγονότα τῆς τεχνολογικῆς κοινωνίας. Ὁ πεζὸς ἔναντι τῶν ὀχημάτων, ὁ ὑπάλληλος ἔναντι τῆς ἐπιχειρήσεως, ὁ φορο-

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

λογούμενος ἔναντι τοῦ κράτους, ὁ ἀναγνώστης, ὁ ἀκροατῆς ἢ ὁ θεατῆς ἔναντι τῶν μέσων ἐπικοινωνίας ἢ ὁ καταναλωτῆς ἔναντι τῶν βιομηχανικῶν εἰδῶν καὶ ὁ κάτοικος ὠρισμένων χωρῶν ἔναντι τῆς Ε.Ο.Κ. ἢ τοῦ Ν.Α.Τ.Ο. συμπεριφέρονται, ὅπως ἄλλοτε οἱ μέτοχοι τῆς κοινότητος ἢ τῆς φυλῆς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἠθικῶν των ὑποχρεώσεων.

Ἐκτὸς αὐτοῦ τὰ δεδομένα τῆς σημερινῆς πραγματικότητος δὲν προδίδουν ἐξ ὄψεως τὴν ἐσωτερικὴν των φύσιν καὶ δὲν περιορίζονται εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ἐτοιμῶν προθέσεων, ἀλλὰ δημιουργοῦν ἢ διαφοροποιοῦν ἐπανειλημμένως τὴν ἀνάγκην, τὴν ὁποῖαν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἱκανοποιήσουν. Ἐπειδὴ σχετίζονται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐσωτερικῶς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, δὲν διακρίνονται σαφῶς ἐκ τῶν ἀτομικῶν του ἱκανοτήτων, ἀλλ' ἐκφράζουν τὰ προσόντα καὶ τὴν διάθεσίν του εἰς τὴν ζωὴν. Ἐὰν ὅμως δὲν εἶναι προσωπικά του κατασκευάσματα, ἀλλ' ἐμβολιάζονται εἰς τὴν ὑπαρξίν του ἐκ τῶν ἔξω, δὲν ἀποτελοῦν ἀπλῶς τὴν ἔκφρασίν του, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον τῆς ὑποταγῆς του εἰς ὅσους τὰ συγκροτοῦν ἢ τὰ διευθύνουν. Ἐκεῖνοι πάλιν δὲν πραγματοποιοῦν ἀπαιτήτως τὴν προσωπικὴν των ἐπιθυμίαν μέσω τῆς ἐκάστοτε κατασκευῆς, ἀλλ' ὅ,τι ἐπιβάλλεται οἰκονομικῶς ἢ πολιτικῶς διὰ τὴν εἰσοδὸν της εἰς τὸν χῶρον τῆς πράξεως. Τὰ γεγονότα λοιπὸν τῆς ζωῆς δὲν ἐλέγχονται σήμερον ὅπωςδὴποτε ὑπὸ τῆς θελήσεως, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει παραγόντων ἐπανειλημμένως ἀνεξαρτήτων τοῦ προσωπικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ συμφέροντος. Ὁ κόσμος ἀποκτᾷ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μίαν κατεύθυνσιν, ἢ ὁποῖα διαπομπεύει τὴν ἀτομικὴν στάσιν, ἐφ' ὅσον ἐμποδίζει τὸν ἄνθρωπον νὰ σταθμίση τὴν ποιότητα τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα χρειάζεται ἢ διδάσκεται νὰ ἔχη ἀνάγκην. Ἐὰν ἄλλοτε ἢ οὐσιώδης ιδιότης ἐνὸς φαινομένου ἦτο δυνατόν

Σ. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

νά συμπυκνωθῆ ἔντὸς τοῦ ὀνόματος, ὥστε διὰ τῆς ἐκφωνήσεώς του νὰ γνωρίζῃ ὁ ἄνθρωπος, περὶ τίνος πρόκειται, τώρα ἡ ὀνομασία τὸν αἰφνιδιάζει ὡς μία ἐκ τῶν ἐντυπωσιακῶν δυνατοτήτων τοῦ βιομηχανικοῦ προϊόντος.

Ἡ γλῶσσα διανύει σήμερον τὸν ἀντίστροφον δρόμον τῆς πνευματικῆς τῆς σταδιοδρομίας. Ἀρχίζει νὰ ὑπηρετῆ, ὅ,τι παροδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἐκφρασίν του διὰ τῆς συγκαλύψεως ἢ τῆς διευρύνσεως τοῦ χάσματος μεταξύ τῆς ἐπιφανείας καὶ τῆς οὐσίας τῶν τεχνικῶν πραγμάτων. Τερματίζει τὴν περίοδον τῆς συμπτώσεώς της πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν τῆς ἀναφορὰν, ἀλλ' οὐσιαστικῶς γελοιοποιεῖ τὴν φύσιν της, ἐφ' ὅσον δὲν καλύπτει πνευματικῶς τὰ περιεχόμενά της. Ὡς ἐσχάτη φάσις καὶ ταυτοχρόνως ὡς δραματικὴ διάψευσις τῆς μαγικῆς πεποιθήσεως εἰς τὴν ταυτότητα τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ὄντος ἢ «τεχνικῆ» δημιουργεῖ διὰ τοῦτο *ex silentio* τὴν ἀπαίτησιν τῆς ἐσωτερικῆς ἀντιστοιχίας μεταξύ τῆς γλωσσικῆς παραστάσεως καὶ τῆς πραγματικῆς της δομῆς. Τὴν φορὰν ὅμως αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀντιμετωπίζει τὴν φύσιν, ἀλλὰ τὴν πνευματικὴν του δυνατότητα. Δὲν θὰ περιορισθῆ κατὰ συνέπειαν εἰς τὴν ὀνομασίαν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἄσχετα πρὸς τὴν ἰδικὴν του διαγωγὴν, ἀλλ' ὀφείλει νὰ ἐννοήσῃ, πῶς συμπεριφέρεται ὁ ἴδιος εἰς τὴν πράξιν. Δὲν πρόκειται γλωσσικῶς νὰ ὀρισθῆ ἐκ νέου ὁ κόσμος, ἀλλὰ νὰ συνειδητοποιηθοῦν οἱ ὅροι τῆς ἐνεργητικῆς στάσεως εἰς τὴν ζωὴν.

Ἡ ἀνάγκη νὰ συλλάβῃ ὁ ἄνθρωπος πνευματικῶς τὸν τρόπον τῆς σκέψεως καὶ τῆς συμπεριφορᾶς του ἐχαρακτήρισε μέχρι στιγμῆς τοὺς ὑψηλοὺς πολιτισμοὺς. Ὅσάκις ἐτέθη πρόβλημα νοοτροπίας καὶ ἠθους, ὁ βίος εἶχε μετατεθῆ ἐκ τοῦ ἀγροῦ εἰς τὴν πόλιν, ἐκ τῆς παρα-

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

δοχῆς εἰς τὴν κατανόησιν, ἐκ τῆς ἐμπιστοσύνης εἰς τὴν εὐθύνην, ἐκ τῆς ἀνάγκης εἰς τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ μετάθεσις αὕτη δὲν συντελεῖται σήμερον μόνον μεταξὺ ὠρισμένων ἀνθρώπων ἢ πληθυσμῶν, ἀλλ' ἐπὶ παγκοσμίου ἐπιπέδου, ἐφ' ὅσον ἡ τεχνικὴ διευθέτησις τῶν δυσχερειῶν τῆς ζωῆς δημιουργεῖ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα μίαν ἐνιαίαν πολιτιστικὴν βάσιν.

Παρὰ τὴν γεωγραφικὴν τῆς διαφοροποίησιν ἢ γλῶσσα θὰ ἐγκαταλείψῃ μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου τὰ βιοτικὰ προβλήματα, ἐφ' ὅσον θὰ λυθοῦν τεχνικῶς εἰς ὑπερεθνικὴν κλίμακα. Ἐὰν ἐπομένως δὲν σιγήσῃ ἐντελῶς ἢ δὲν ἐξευτελισθῇ διὰ τῆς δηλώσεως ἀνυποστάτων πραγμάτων, θὰ ἐκφράσῃ τὸν σύνδεσμον τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ γεγονότα, τὰ ὅποια ὑποστηρίζουν καὶ προσδιορίζουν τὴν ὕπαρξιν του εἰς τὸν κόσμον. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι μελλοντικῶς θὰ ὁμιλήσουν μόνον αὐτοί, οἱ ὅποιοι θὰ προβληματισθοῦν ἐπὶ τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς των. Ἡ γλῶσσα δηλαδὴ θὰ προσλάβῃ τὸν χαρακτῆρα τῆς θεωρητικῆς στάσεως, ἢ ὅποια ἐτάχθη μεταξὺ τῆς ἀπλῆς ἐπιβιώσεως καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ ἀνθρώπου ὑπὲρ τῆς δευτέρας. Εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι θὰ θέσουν ὡς γνώμονα τῆς στάσεώς των εἰς τὴν ζωὴν τὸ αἶτημα *primum vivere, deinde philosophari*, θὰ δοθῇ ἐκ νέου ἡ ἀπάντησις: *Philosophari necesse est; vivere non est necesse.*

* * *

«Σπουδαί», Περιοδ. ἔκδ. Ἀνωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς Πειραιῶς, τόμ. ΚΒ' τεύχ. Ι 1973, σελ. 303-310.

VII

ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

1. Ἐὰν ἀφετηρία τοῦ πνεύματος ὑπῆρξεν ἡ προβολὴ τῶν ψυχικῶν καταστάσεων εἰς τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως, ὥστε νὰ αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος συγγενῆς ἀπέναντί των καὶ διὰ τῆς — φωνητικῆς τελικῶς — ἐκδηλώσεως τῶν ἀναγκῶν του νὰ κατευθύνῃ τὴν συμπεριφορὰν των, ἡ ποίησις προέβαλε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὰ πράγματα, διὰ νὰ ὀρίσῃ τὴν διαγωγὴν του βάσει τῆς ἀντικειμενικῆς παραστάσεως τῶν συναισθηματικῶν καὶ τῶν ἠθικῶν του διαθέσεων. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ὁ ἐποπτικὸς λόγος ὡς ἔκφρασις τῶν αἰτημάτων τῆς ζωῆς, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ ἐκπληρώσῃ ὁ ἀκροατὴς των, ὑπῆρξε τὸ ἀντίθετον τῆς μαγείας. Ἐὰν εἰς τὴν προῖστορίαν τὸ πρόβλημα ἦτο ἡ φυσικὴ δυνατότης, τὴν ὁποῖαν ἐπεχείρησε νὰ δεσμεύσῃ ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ συμβολισμοῦ της καὶ τῆς προσαρμογῆς του εἰς τὴν ὀνοματικὴν αὐτὴν πρόληψιν, μετὰ τὴν συγκρότησιν τῶν νομαδικῶν κοινοτήτων καὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς ἐπροβλημάτισε τὴν ζωὴν ἢ πρᾶξις ὡς ἀποτέλεσμα καὶ ὡς προοπτικὴ τῶν ὄρων τῆς συμβιώσεως. Ἡ μετάβασις διὰ τοῦτο ἐκ τῆς μαγείας εἰς τὴν ποίησιν προϋποθέτει τὴν θεμελίωσιν τοῦ συλλογικοῦ βίου.

Κοινὸν σημεῖον ἐν τούτοις τῶν δύο ἐποχῶν τοῦ λόγου παρέμεινεν ἡ ἐπένδυσις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν πραγματικότητα. Τόσον εἰς τὴν πρώτην ὅσον καὶ εἰς τὴν

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

δευτέραν περίπτωσιν τὰ σχήματα καὶ τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς ἀναλαμβάνουν νὰ ἐκπληρώσουν ἢ νὰ δηλώσουν, ὅ,τι χρειάζεται ὁ ἄνθρωπος. Τὸ γεγονός μάλιστα, ὅτι ὁ ποιητικὸς λόγος συλλαμβάνει τὰ θέματά του ἐποπτικῶς, ὥστε νὰ γίνουν ἀντιληπτὰ χωρὶς λογικὴν διεργασίαν, τὸν παρουσίασεν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὡς σύνδεσμον τῶν ἀνθρώπων ἀνεξαρτήτως πνευματικῆς στάθμης. Ἀρχικῶς βεβαίως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ διάκρισις μεταξὺ ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἀπεκάλυπτε καὶ αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ἔπρεπε νὰ συναισθανθῇ τὴν κοινὴν ὑπόθεσιν, ἀλλὰ καὶ ὅπου ἡ διαφοροποίησις τῶν πολιτιστικῶν σχέσεων ἔδωσεν εἰς τὸ ποιητικὸν ἔργον προσωπικὸν χαρακτῆρα, τὸ ἐδικαιολόγησε, μόνον ἐφ' ὅσον εἶχεν ἀντικατοπτρίσει τὴν γενικὴν ἀνάγκην — ἐφ' ὅσον ἦτο ἡ συνείδησις της*.

Διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν ἱστορίαν ἡ ποίησις δὲν ἔχει σήμερον ἀνταπόκρισιν. Ἡ ἐποχὴ μας βεβαίως συνθέτει ἐποπτικὰ σχήματα λόγου, τὰ ὁποῖα δὲν ἀπαγγέλλονται οὔτε διαβάζονται. Τὰ βιβλιοπωλεῖα δὲν δέχονται ποιητικὰ ἔργα, διότι δὲν ὑπάρχει ζήτησις. Ὡς ἐάν

* Ὡς ἔργον ἐνὸς προφητικοῦ ἀνθρώπου ἢ ὡς συμπύκνωσις τῆς καθολικῆς θελήσεως ἢ προσωποποίησις τῶν γεγονότων τῆς ζωῆς κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν στάσιν, τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ τηρήσῃ ἀπέναντί των ὁ ἄνθρωπος, δὲν ἔμεινεν ἀπλῶς εἰς τὰ ὅρια τοῦ παραστατικοῦ λόγου, ἀλλ' ἐδημιούργησεν ὑποστάσεις μετα-φυσικοῦ χαρακτῆρος. Ἐναντι τῶν προβολῶν τῆς ψυχῆς εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον ὁ ἄνθρωπος ἔπρεπε νὰ ἐνεργήσῃ, ὡς ἐάν ἐπρόκειτο περὶ προσώπων, τὰ ὁποῖα ἐνδιεφέροντο πρὸ παντὸς ἄλλου διὰ τὴν πρακτικὴν του ἔκφρασιν. Ἡ ἐορταστικὴ ἔψις τῆς ποιήσεως ἀπεκαλύφθη διὰ τοῦτο ἐντὸς τοῦ πνευματικοῦ κλίματος τῆς θρησκείας, τῆς πρακτικῆς σχέσεως, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ὁ ἄνθρωπος πρὸς τοὺς ἀοράτους, ἀλλὰ συγκλονιστικούς διὰ τὴν ὑπαρξίν του ἐκπροσώπους τῶν ἐπιτακτικῶν του ὑποχρεώσεων.

Σ. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ὅμως ἐπρόκειτο περὶ ἀντιδράσεως τῶν δημιουργῶν ἐναντίον ἐκείνων, οἱ ὅποιοι θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκτιμήσουν τὴν προσφοράν των, ἐκφράζονται συνεχῶς περισσότερο καὶ συνεχῶς περισσότερο ποιητικῶς παρά τὴν βεβαιότητα, ὅτι πλὴν τῶν φίλων ἐλάχιστοι θὰ τοὺς προσέξουν.

2. Διατί δὲν εὐρίσκει ἀπήχησιν ἡ ποίησις εἰς τὴν ἐποχὴν μας; Ἐχάσε τὴν ἠθικὴν τῆς σημασίαν; Συνεδέθη ὁ ἄνθρωπος κατ' ἄλλον τρόπον πρὸς ὅ,τι πράγματι τὸν ἀπασχολεῖ; Τὰ ἐρωτήματα ἐν τούτοις αὐτὰ δὲν θὰ πρέπει νὰ τεθοῦν τόσο γενικῶς. Εἰς τὴν Γερμανίαν π.χ. ἢ τὴν Γαλλίαν δὲν παρατηρεῖται ρῆξις μεταξὺ ποιητῶν καὶ ἀναγνωστικοῦ κοινουῦ τούλάχιστον εἰς τὴν ἑκτασιν, ἢ ὅποια χαρακτηρίζει τὴν βιομηχανικῶς ἀναπτυσσομένην κοινωνίαν. Δὲν ἀποκλείεται μάλιστα ὁ μεταβιομηχανικὸς αἰὼν τῆς ἱστορίας νὰ δώσῃ κεντρικὴν θέσιν εἰς τὴν ποίησιν, ἐφ' ὅσον ἡ λύσις τῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς δὲν θὰ ἐξαρτηθῆ ἐκ τῆς τεχνικῆς ἀνάγκης, ἢ ὅποια τὰ δημιουργεῖ, ἀλλ' ἐκ τῆς συνειδητῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ὕπαρξιν του καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Εἰς τὴν πατρίδα μας πάντως οἱ λόγοι τῆς προσωρινῆς ἀδιαφορίας ἐναντι τῆς ποιήσεως ὡς λογοτεχνικοῦ εἴδους ἀναφέρονται τόσο εἰς αὐτούς, οἱ ὅποιοι θὰ ἔπρεπε νὰ μελετοῦν, ὅσον καὶ εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι συνθέτουν ποιήματα. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν εἶναι δυνατόν νὰ διαπιστωθοῦν οἱ ἐξῆς ἀντιποιητικοὶ παράγοντες:

Α. Ἡ ἐγκυκλοπαιδικὴ τάσις τῆς ἐποχῆς

Διὰ τῶν νεωτερισμῶν καὶ τῶν ἀνακατατάξεων τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ ἀνατρέπεται σήμερον ἡ παράδοσις, ἡ βᾶσις δηλαδή τῆς ἐμπειρίας τοῦ κόσμου. Μετα-

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

βάλλεται ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας καὶ τῆς σκέψεως καὶ διευρύνεται ταυτοχρόνως ὁ ὀρίζων τῶν ἐπεισοδίων καὶ τῶν προοπτικῶν τῆς ζωῆς. Ἀπὸ ἀπόψεως γεγονότων καὶ γνώσεων ἡ σημερινὴ πραγματικότης εὐρίσκεται εἰς συνεχῆ ἔκρηξιν. Πρὸς τὸ παρὸν λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι πληροφοροῦνται τὸν ἀνάστατον αὐτὸν κόσμον φύρδην-μίγδην. Βλέπουν λ.χ. ὅ,τιδήποτε εἰς τὴν τηλεόρασιν ἢ διαβάζουν comics, χωρὶς νὰ ἐρωτοῦν ἀκόμη διὰ τὸ τί προκαλεῖ καὶ συνδέει μεταξύ των τὰ γεγονότα.

Τὴν ἐποχὴν τῆς συγκροτήσεως τοῦ Ἰωνικοῦ πολιτισμοῦ ἐκ τῶν μεταναστῶν τοῦ μητροπολιτικοῦ χώρου τῆς Ἑλλάδος εἶχε συμβῆ τὸ ἴδιον φαινόμενον. Διὰ τῆς βιοτεχνίας τοῦ σιδήρου καὶ τοῦ ναυτικοῦ ἐμπορίου ἡ ἀριστοκρατία καὶ μαζί της ἡ μυθολογικῶς κατωχυρωμένη πνευματικὴ τάξις τοῦ παρελθόντος καταρρέει καὶ ἡ Ἰωνία δέχεται τὴν ἐμπειρίαν τῆς Ἀνατολῆς. Τότε παρουσιάζονται οἱ πρῶτοι γεωγράφοι καὶ μυθιστοριογράφοι, οἱ ὁποῖοι ὅμως δὲν δίδουν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα, τί ἀκριβῶς συντελεῖται εἰς τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἀπλῶς παραθέτουν τὰ περίεργα καὶ ἰδίως τὰ τερατώδη χαρακτηριστικά της. Ὁ Ἡράκλειτος διὰ τοῦτο θὰ παρατηρήσῃ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, ὅτι ὁ ζῆλος τῆς συλλογῆς εἰδήσεων δι' ὅσα ὑπάρχουν καὶ συμβαίνουν, δὲν προάγει τὴν κριτικὴν στάσιν ἀπέναντί των: «Πολυμαθίη νόον ἔχειν οὐ διδάσκει»¹.

Β. Ἐξωστρέφεια

Διὰ τῶν ἐναλασσομένων τεχνικῶν ἐπιτεύξεων καὶ καταστάσεων ἡ ζωὴ ἀποκτᾷ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας μονα-

1. Ἡράκλειτος (Diels I B' 40)

δικήν μέχρι στιγμῆς κινητικότητα. Ἀπὸ τώρα καὶ εἰς τὸ ἕξῃς ἡ ἀρετὴ δὲν βασίζεται εἰς τὴν συνέπειαν, ἀλλ' εἰς τὴν προσαρμογὴν. Τὰ πάντα προκαλοῦν τὴν εὐλυγισίαν εἰς τὴν συμπεριφορὰν, δηλαδὴ ἐξαρτοῦν τὸ ἦθος ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμάτων. Ἡ ἀναθεώρησις τῶν ἀξιῶν, ἡ ἐλάττωσις τῶν ἀποστάσεων, ὁ φόβος τοῦ ἀγνώστου καὶ ἡ ἀναμετάδοσις τῶν καθ' ὑπόθεσιν ἢ πράγματι ἐκτάκτων συμβάντων τοῦ ἀπὸ πλευρᾶς πληροφοριακῆς δικτυώσεως ἐνοποιηθέντος πλανητικοῦ χώρου ἀπαιτοῦν τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἐγγύς καὶ τῶν ἄπω, τὴν στροφὴν τῆς προσοχῆς πρὸς τὰ ἔξω. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ βαδίζῃς εἰς ἓνα δρόμον μὲ αὐτοκίνητα συλλογισμένους.

Ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς δοκιμάζεται σήμερον ἡ αὐτοπεποίθησις. Ἡ τεχνικὴ ἐργασία, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἐπενδύεται ὁ γόνιμος χρόνος τῆς ζωῆς καὶ ἡ κατανάλωσις τῶν συσκευαζομένων ὄψεων τοῦ κόσμου ἀντιστρατεύονται τὴν θεμελίωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου. Ἐὰν ἡ σχέσις πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον περιορίζεται εἰς τὴν τήρησιν ἑνὸς τυπικοῦ κώδικος ἐνεργειῶν εἴτε εἰς τὴν παθητικὴν ἀφομοίωσιν τῶν συμβατικῶν του ὄψεων, δὲν δημιουργεῖται ὁ πνευματικὸς πυρὴν τῆς ὑπάρξεως, ἡ προϋπόθεσις τῆς ἐσωτερικῆς βεβαιότητος καὶ ἀξιοπρεπείας. Ὁ ἄνθρωπος ἐν τούτοις θέλει νὰ τηρήσῃ τὰ προσχήματα καὶ ζητεῖ ἄλλοθι μὲ τόσον μεγαλύτερον ζῆλον, ὅσον καταστρέφεται ἡ ψυχικὴ του ἡρεμία. Ὅσοι τὸν διασκεδάζουν, εἶναι διὰ τοῦτο οἱ καλύτεροι φίλοι του. Ἡ ποίησις ὅμως θὰ τὸν συνέλεγεν εἰς τὴν ὑπαρξίν του.

Γ. Ἡ ἀνυποληψία τοῦ γραπτοῦ λόγου

Κλονίζεται εἰς τὴν ἐποχὴν μας ἡ πειστικότης τῆς